

**FILOZOFIJA IN
KNJIŽEVNOST**

**PHILOSOPHY
AND LITERATURE**

Nina Vasilevna Snetova
N. N. STRAHOVIN
F. M. DOSTOJEVSKI:
PROBLEM IDEJNIH
ODNOSOV

175-184

SNETOVA NINA VASILEVNA
FACULTY OF PHILOSOPHY AND SOCIOLOGY
DEPARTMENT OF HISTORY OF PHILOSOPHY
PERM STATE UNIVERSITY
15, BUKIREV STR.
614990 PERM, RUSSIA
E-MAIL: SNETOVA@MAIL.RU

::POVZETEK

ČLANEK OBRAVNAVA IZMENJAVO IN recepcijo idej med dvema ruskima mislecema Strahovom in Dostojevskim. Avtor skuša pokazati na vpliv Strahova na Dostojevskega. Snetova dokazuje, da so številne osnovne ideje, ki jih najdemo v ustvarjalnem delu Dostojevskega, posledica njegovega poznavanja najzgodnejših člankov Strahova. Članek na primer dokazuje, da sta piščevo pozornost pritegnila dva pojma. Te ideje je izrazil Strahov leta 1961. Prvi pojem zadeva idejo absolutne svobodne volje. Drugi pojem pa zadeva poglobitno vlogo idej v življenju človeka. Dostojevski je tako začel razvijati ta pojma v svojih delih *Zapiski iz podpodja*, *Zločin in kazen* in drugih.

Ključne besede: Dostojevski, Strahov, ideje, odnos

ABSTRACT*THE PROBLEM OF THE RELATIONSHIP OF IDEAS*

This article is devoted to the interchange and reception of ideas between two Russian thinkers Strakhov and Dostoevsky. The author attempts to bring the evidence of Strakhov's influence on Dostoevsky. Snetova demonstrates that several fundamental ideas discussed in Dostoevsky's creative work were perceived by him through his acquaintance with the early articles of Strakhov. The article proves, for example, that two concepts attracted the writer's attention. These ideas were articulated by Strakhov in 1861. The first concept concerns the idea of the absolute free will. And the second one is the concept concerning the principal role of ideas in the life of man. Consequently, Dostoevsky began to develop these concepts in his works "Zapiski iz podpolia" ("Notes from Underground"), "Prestuplenie i nakazanie" ("Crime and Punishment") and others.

Key words: Dostoevsky, Strakhov, ideas, relationship

Nikolaj Nikolajevič Strahov (1828–1896) ostaja, vsaj tako se zdi, "terra incognita" v zgodovini ruske filozofije, ne glede na to, da je bilo v zadnjih desetih letih posvečenih njegovemu ustvarjanju verjetno več publikacij kot pa v vseh letih po njegovi smrti. Kot vidimo, Strahov pripada drugi garnituri ruskih filozofov. O izjemni osebnosti misleca kažejo njegove dolgotrajne tesne prijateljske zveze z velikimi ljudmi, ki so pustili opazne sledove v zgodovini svetovne kulture, med najpomembnejšimi so to F. M. Dostojevski, L. N.

Tolstoj, Ap. A. Grigorjev, N. A. Danilevskij, V. V. Rozanov in A. A. Fet. Znano je, da je Strahov polemiziral s takimi ruskimi kulturnimi delavci kot sta V. S. Solovjov in K. E. Timirjazev. Najbolj kompleksni odnos, tako na intelektualnem kot na človeškem nivoju je imel z Dostojevskim. Kot samo po sebi razumljivo se v tem odnosu sprejema idejna odvisnost Strahova od Dostojevskega. Menimo, da je to zelo poenostavljena slika, vsekakor lahko govorimo o vzajemnem vplivu dveh mislecev. Oglejmo si problem vzajemnih idejno-filozofskih vplivov obeh mislecev, Strahova in Dostojevskega, nekoliko bolj od blizu.

Ko se je Dostojevski vrnil iz Sibirije, se je spoznal s Strahovim v literarnem krožku, ki ga je vodil njegov kolega P. N. Miljukov. Za našo temo je pomembno vedeti, da je v tem času že obstajala razlika v svetovno nazorski usmerjenosti mišljenja Strahova in Dostojevskega. V svojih spominih o Dostojevskem Strahov pripoveduje, da se je usmerjenost krožka Miljukova formirala pod vplivom francoske literature. Preden pa se mu je pridružil, je Strahov sodeloval v literarnem združenju v katerem so "častili Nemce". Strahov je bil presenečen, da so v novem krožku ocenjevali človeške lastnosti in dejanja "s stališča nujnosti različnih vplivov in prilagajanja človeške narave" (Dostojevskij (1873), str. 271) ne pa s stališča visokih нравstvenih zahtev.

Za razumevanje idejnega vzajemnega vplivanja dveh mislecev je potrebno opozoriti da je Strahov v času pred srečanjem z Dostojevskim, zelo "pridno" proučeval nemško klasično filozofijo. Dostojevski pa ni bral po nemško. Zato lahko predpostavimo, da se je seznanil s Kantom, Fichtejem, Schellingom in Heglom šele po vrnitvi iz sibirske katorge in najbrž ne brez močnega vpliva Strahova, ki je v času njunega srečanja bil že dober poznavalec nemške klasične filozofije (med drugimi je prevedel Fischerja)

Dostojevski pa je imel gotovo velik vpliv na socialno-filozofske in družbeno-politične poglede Strahova. Vendar pogledjmo nasprotno smer vplivanja, kako je Strahov vplival na Dostojevskega. Glede na to, da nas zanima idejno-filozofski vpliv na velikega pisatelje, globokega misleca s strani, v bistvu neznanega filozofa, kot je N. N. Strahov, se zdi, na prvi pogled, takšna postavitev vprašanja očitna neresnost, celo nesmiselna. poleg tega se postavlja vprašanje, kako primerjati pisatelja in filozofa. Eden in drug uporabljata različna sredstva za izražanje in utemeljevanje svojih misli. Strahov je svoj filozofski nazor predstavil v mnogih svojih tekstih "na način znanosti" in pri tem uporabljal teoretično, pojmovno mišljenje. Zato se zdi neprimerno postavljati vprašanje o prednostih idejno-filozofske vsebine *nazornega* mišljenja enega ali drugega misleca. Vendar se mi ne sprašujemo o prednostih enega ali drugega ampak o idejno-filozofskem vplivu Strahova na Dostojevskega kot misleca. Saj filozofske ideje in problemi, ki jih srečamo v delih Dostojevskega,

niso bili v njegovi zavesti brez predzgodovine, ampak so posledica določenega intelektualnega razvoja. Velja opozoriti, da vpliv Strahova na Dostojevskega priznavajo taki raziskovalci kot so A. Dolinin, R. Laut, D. Čiževski. Dimitrij Čiževski je temu vprašanju svoj čas posvetil posebno študijo (Chizhevsky D. I. (1933)). S. Levickij pa v članku, posvečenem Strahovu, opozarja, da odnosi med Dostojevskim in Strahovim zaslužijo posebno proučevanje.

Kot je znano, je F. Dostojevski izkusil korenit prelom v svojih pogledih, doživel je proces "prerojevanja prepričanj". Sam Strahov je v ustvarjalnosti pisatelja ločil dve obdobji, drugo se po njegovem mnenju začne z "Zapiski iz podzemlja". Ti dve obdobji v ustvarjalnosti Dostojevskega pozneje upoštevajo skoraj vsi raziskovalci njegove ustvarjalnosti Dostojevskega. Večina raziskovalcev se strinja, da se je proces nastajanja novega svetovnega nazora pri pisatelju dovršil v letih 1863–64. Opazke Strahova v "Spominih o Fjodorju Mihajloviču Dostojevskem" nanašajoče se na poglede in nagnjenja, ki so se gojili v krožku A. P. Miljukova, k kateremu je Dostojevski pristopil, pričajo o tem, da je po njegovem prihodu iz Semipalatinska še naprej ostal privrženec teorije okolja.

V obdobju "prerojevanja prepričanj" je bilo seveda pomembno s kom se je družil, kdo je bil poleg njega, ali je to bila zadosti avtoritativna oseba, ki ima določen filozofski nazor, ki pa bi hkrati bil v harmoniji z notranjim svetovnonazorskim razpoloženjem samega Dostojevskega. Menimo, da je določeno vlogo imelo dejstvo, da je bil on povezan s Petraševskim, ta pa je, kot je znano, bil pristaš organicizma. Strahov pa se je že v članku "Organske kategorije" iz leta 1860 pokazal kot pristaš organskega svetovnega nazora. Dodajmo, da je ravno Dostojevski opozoril na članke Strahova v reviji "Svetoč". Kaže, da so v člankih predstavljene ideje vzbudile njegovo zanimanje. Čas, ko je Dostojevski doživljal intenzivno "prerojevanje prepričanj", to je med leti 1860 in 1864 je tudi čas zelo tesnih prijateljskih odnosov med Dostojevskim in Strahovim. Če lahko govorimo o vplivu Strahova na pisatelja, potem je bil ta vpliv najbolj intenziven prav v tem času. V svojih spominih je Strahov zapisal o teh letih tole: "Naši razgovori so bili neskončni... najvažnejše, kar me je pritegovalo in zadevalo v njem, je bil njegov neobičajen um, hitrost s katero je ujel vsako misel, zadosti je bila ena sama beseda ali namig. In v tej lahkotnosti razumevanja je skrit ves čar razgovora, ko se lahko svobodno predamo toku misli, ko ni potrebe vztrajati na čem ali pojasnjevati, ko na vprašanje takoj dobimo odgovor, nasprotovanje je direktno uperjeno v središčno misel, strinjanje s tistim, za kar ga prosiš in ni nobenih nesporedov in nejasnosti" (Strahov N. N. (1873) str. 224–225). Lahko pripomnimo, da sta posredovala drug drugemu ideje, misli v osebnih svobodnih razgovorih, taki razgovori pa so močno sredstvo vzajemnega vplivanja.

Na kratko omenimo nekatere koncepte, ki jih nahajamo v prispevkih Strahova v letu 1860, torej v tistih člankih, ki jih je objavil še predno je začel delati v časopisu "Vremya" ("Čas"), gre za tiste članke, o katerih bi lahko rekli, da so pripomogli k spremembi pogledov Dostojevskega v določeni smeri. Kot mi vidimo, bi bil za našo temo najpomembnejši kratek članek, pravzaprav komentar Strahova, posvečen analizi knjige P. L. Lavrova "Očerki voprosov praktičeskoj filosofiji" ("Očrt vprašanj praktične filozofije").

V kontekstu naše teme je pomembno opozoriti, da je Strahov v tem kratkem kritičnem komentarju izrazil naslednje razumevanje bistva človeka. Človek je, trdi, po svoji naravi razumno, misleče bitje. In prav kot razumno bitje, je človek svobodno bitje, ki ima svobodno voljo. "Bistveni temelj osebnosti", njeno "glavno načelo" je "teženje človekove volje k svobodi" (Strahov N. N. (1860), str. 12). "Kot je za misel bistveni ideal *čista* misel, misel ki samo sebe konstituira, tako je tudi za voljo glavni ideal čista volja, volja, ki samo sebe konstituira. Bistveno in nujno je volja podrejena samo enemu, namreč ideji svoje svobode, ideji nepodrejenosti, ideji samobitne in zavestne samodoločenosti". (Strahov (1860), str. 13) Kot piše Strahov, "resnično gibalno resnično človeške dejavnosti so vedno bile in bodo ideje", zakaj misel je "človekova bistvena specifična diferenca". Samoljubje individuuma, trdi v članku, je zanikanje služenju ideji, kajti v tem primeru se volja podreja ideji.

Takšna interpretacija "principov" človekove aktivnosti, je po vsej verjetnosti služila Strahovu, da bi "sesul", kot je sam menil deterministično-fatalistično konceptijo Lavrova. Mislec pravzaprav implicitno enači deterministični pristop v razlagi obnašanja človeka s fatalizmom. To pa pomeni, da bo enemu in drugemu alternativa v tem primeru prav indeterministična konceptija človekove dejavnosti. V "Zapiskih iz podzemlja" oblikuje Dostojevski to alternativo še jasneje, ko na primeru junaka zgodbe pokaže na vlogo slučajnosti in kapric v obnašanju, kako vse to določa postopke osebnosti. Ko Strahov predlaga konceptijo, ki bi bila opozicija deterministične etike, misli seveda na svobodo kot absolutno svobodo. V danem kritičnem komentarju srečamo v ruski filozofiji prvikrat jasno izraženo nasprotje med nujnostjo in absolutno svobodo. Dejansko imamo opravka s tole logiko: bistvena lastnost človeka je ali absolutna nujnost ali absolutna svoboda, ta logika postane značilna za eksistencialni tip mišljenja v dvajsetem stoletju.

Svojo kritiko deterministične etike je Strahov osnoval na organicizmu, na katerega je pristajal. V skladu s pojmovanjem organicizma, se človek kakor tudi vsak drug organizem, kakor tudi vsaka druga celostna tvorba, razvija *iz samega sebe*. Iz takega razumevanja logično izhaja ideja notranje svobode osebnosti, ki jo je Strahov predstavil v "Pišmah o žizni" ("Pisma o življenju"), iz leta 1861. Splošno je sprejeto, je pisal, da je razvoj človeka odvisen od "vzgoje, od situacij

osebnega in zgodovinskega življenja, z eno besedo, od vseh možnih vplivov, le od samega človeka ni odvisno". Po njegovem mnenju na človeka vpliva *use*, ampak samo človeško bitje se je sposobno upreti vsem zunanjim vplivom. "ne izhaja iz situacij veličina in dostojanstvo človeka". "Vzgoja, izobrazba pravzaprav ne razvijajo, ampak samo dajejo človeku možnost..." (Strahov N. N. (1892), str. 120). Zaključek, ki se nanaša na filozofsko antropologijo, je za misleca zelo pomemben: "Resnično človeške, resnično življenjske pojave ne vidi v slepem podrejanju okolju, ampak nasprotno, v izmikanju vplivu okolja. (Strahov N. N. (1892), str. 122). Menimo, da tu lahko govorimo o embriju koncepta, ki ga bo v dvajsetem stoletju razvijal eksistencializem. V ruski filozofski misli se ta koncept tu pojavi *prvikrat* v jasni obliki. Vendar pa so ga eksistencialisti (A. Camus, J.-P. Sartre) prevzeli preko stvaritev F. M. Dostojevskega. Dostojevski je ujel to ponujeno misel in jo je začel razvijati v "Zapiskih iz podpodja", to delo pa štejejo kritiki za prolog k vsem sledečim osnovnim delom.

P. Lavrov je v odgovoru na recenzijo Strahova predpostavil, da recenzent razume idejo v istem smislu, kot jo je razumel Hegel. Takšna predpostavka je bila logična, kajti pred tem je Strahov že objavil v prvi številki "Svetoča" prispevek "O pomenu Heglove filozofije v sedanjem času" in v kateri se je pokazal kot navdušen pristaš Hegla. In tudi še naprej se je filozof Strahov imel za hegeljanca, vendar pa menimo, da v danem primeru ta samodoločitev ni adekvatna. Odnos Strahova z nemško klasično filozofijo je precej bolj zapleten. (glej Snetova N. V. (2004), str. 41–49) Mislec, za katerega vpliv menimo, da se očitno kaže v kritičnem članku, je Fichte, saj je v svojem delu "Osnovne poteze sodobne epohe" nemški filozof razvil, prvič, zakon avtonomije volje in ga postavil kot izhodišče in končni cilj svoje filozofije; in drugič, pojem "ideje" je igral najvažnejšo vlogo v konceptiji zgodovinskega procesa, kot ga on razume. Ni dvoma, da je Strahov v svojih številnih pogovorih z Dostojevskim obdelal tudi temo etičnih idej Fichteja in zdi se, da so pisatelja pritegnili tako resni etični problemi, povezani s principom svojevoljnosti, kot tudi misel o vlogi ideje v življenju individuuma in zgodovini človeštva.

Če se osredotočimo na princip proste samodeterminacije volje; na vlogo idej v življenju človeka in nekaterih drugih tem, ki jih je razlagal Strahov v prispevku o Lavrovu v "Pismih o življenju", so vse te teme v očitnem sorodu z idejami, ki jih je začel razvijati Dostojevski v "Zapiskih iz podzemlja", ki imajo po mnenju kritikov položaj neke vrste iniciatorja vseh pomembnih nadaljnjih del znamenitega pisatelja. Pa primerjajmo tekste obeh avtorjev.

Zdi se, kot da bi nadaljeval misli Strahova z njegovimi trditvami o fatalizmu v obravnavanju aktivnosti človeka, z njegovim zanikanjem določujoče vloge okolja, avtor "Zapiskov iz podzemlja" piše: "... ne glede na to, kdo je, je človek

vedno in povsod, želel deloval tako, kot je hotel in nikakor ne tako kot sta mu velevala razum in korist; saj vendar lahko hočemo kaj tudi proti svoji koristi... hočemo svoje lastno poljubno in svobodno hotenje, svojo lastno kaprico, ne glede na to kako divja je, svojo fantazijo... to je prav tista zamujena in najbolj ugodna korist... . Človek potrebuje samo eno, namreč, *samostojno* hotenje, ne glede na to, kakšna je cena te samostojnosti in h kakšnim posledicam pripelje.” (Dostojevski F. M. (1982) 2 zv., str. 418–419) “Hotenje – piše Dostojevski – je pojav vsega življenja...” (isto, str. 421)

Poleg tega so mogoče Dostojevskega pritegnile misli, predstavljene Strahovim v IX “Pismu iz življenja”, ki ga je napisal februarja 1861 in ki ima naslov “Vsebina človeškega življenja”. V njem avtor razvija misel, da, prvič, življenje nima nobenega cilja, razen samega sebe. In, drugič, v tem tekstu avtor izraža misel o dramatičnem bistvu življenja človeka, in to bistvo ni samo ustvarjanje ampak tudi “samodestrukcija, nezadovoljstvo s samim seboj”. Običajno, trdi Strahov, v našem razumevanju življenja “ga hočemo, pa naj stane kar hoče, v celoti spremeniti v sredstvo, v navadno pripravo za nekaj drugega (kar ni življenje)”. Dejansko pa “lahko rečemo, da iz življenja, *razen samega življenja* dejansko nič ne izhaja”. Te ideje strahovske filozofske antropologije so bile publicirane še pred obdobjem intenzivnega intelektualnega komuniciranja z Dostojevskim, in zato sklepamo, da je te ideje on prevzel. Kot pravi Strahov “življenje ni samo zadovoljitev samega sebe, ampak tudi samouničenje in nezadovoljstvo s samim seboj”.

Pri Dostojevskem, menimo da najdemo analog pravkar rečenemu v njegovi misli o tem, da človek “tako zelo ljubi uničevanje in kaos”. Za to ljubezen pa imata Strahov in avtor “Zapiskov iz podzemlja” enako razlago. V IX. poglavju te povesti je pisatelj, kot da bi ponavljal na svoj način besede Strahova, zapisal: na zemlji je cilj “h kateremu stremi človeštvo, ... v samem življenju”. In nadaljuje misel: “Ampak človek je bitje lahkomišelnost in nesposobno in mogoče, podobno kot šahist, ljubi samo proces doseganja cilja, ne pa sam cilj. In, kdo ve, ... morda je ves cilj na zemlji, h kateremu stremi človeštvo, vse vsebovano v samem tem neprestanem procesu doseganja cilja, drugače rečeno v samem življenju, ne pa v samem cilju ...” (Dostojevski F. M. (1982) zv. 2, str. 425)

Opozorimo na, kot se nam zdi, očitno vzporednost idej obeh mislecev. V navedenem “Pismu”, spet v duhu organicizma, Strahov zakoliči idejo, da je po svoji naravi človek dejavno bitje, nastajajoče, “najbolj nedoločeno izmed vseh bitij”. “... Reči, kaj je človek, prav gotovo ni mogoče; saj je lahko neskončno vzvišeno in neskončno različno bitje; prav tako pa je lahko ničevno bitje, kos živega mesa...” (Strahov N. N. (1892), str. 171). Človek se ne rodi kot človeško bitje, on “mora šele postati človek”. In Dostojevski v “Zapiskih iz podzemlja”

v premišljevanjih heroja o možnosti in nujnosti predelave, "izdelave" človeka na nek način odgovarja Strahovu.

Da bi temo v dopolnili, pokažimo še na dve ideji. Ko je kritiziral utilitaristov, med njimi tudi Černiševskega, da zanikajo veličine v poeziji, filozofiji, umetnosti, kar je za Strahova pomenilo isto, kot zanikanje duhovne kulture sploh, je filozof ironičen tudi glede deklariranega cilja revolucionarjev-demokratov, namreč, blagostanje ljudstva. V članku "Še o peterburški filozofiji" iz leta 1862 Strahov piše: "Pa zavrzimo in zgodovino in filozofijo in poezijo in vse umetnosti. Imeli bomo en cilj, in kdo ne bi zanj delal! ta cilj je materialni blagor. In res, verjetno se bomo imenitno organizirali, takoj ko se bomo prenehali ukvarjati z malenkostmi. Vsak bo imel delo, vsi bomo siti, oblečeni, ne bomo trpeli niti lakote niti pomanjkanja, bomo zdravi, če pa zbolimo se bo vedno našel zdravnik in zdravila. In tedaj, tedaj si bomo končno lahko dovolili včasih ukvarjati se z glasbo ali poezijo. Ali pa pofilozofirati na poln trebuh..." (Strahov N. N. (1890), str. 37) V "Legendi o Velikem inkvizitorju" Veliki inkvizitor govori prav to: namesto glasbe ali poezije "na polni trebuh", ko bo že vse urejeno in organizirano, jim bomo, ljudem, dovolili tudi greh, in oni nas bodo ljubili za to, "ker smo jim dovolili grešiti".

Nadalje je Strahov v mnogih svojih delih razvijal misel, da je človek po svoji naravi idealist. Če bi mi hoteli spremeniti človekovo naravo, teče argument misleca, to je, če bi hoteli, da bi bilo ljudem več do kruha in življenja, kot pa jim je zdaj, komaj da bi se kdo s tem strinjal. Svet, trdi filozof, upravlja idealizem; ta sila je najmočnejša in je nepremagljiva. Dejansko Strahov razume človeka kot iracionalno bitje, njega obvladuje ideja in to je moč, ki ni nikomur pokorna, ki ima svojo logiko, ki jo pripelje do konca.

Možno je reči, da je Strahov teoretično podprl ali bolje, shematsko orisal tiste misli, ki jih bo pozneje razvil in uresničil v mnogih svojih delih F. Dostojevski, začenši z "Zapiski iz podpodja". To se kaže, kot mi vidimo, v estetskih pogledih pisatelja, v zgradbi umetnine, v vlogi, ki jo daje Dostojevski ideji, ki je obsedla junaka njegove stvaritve. Misel, ki jo razloži v "Dnevniku pisatelja" je nedvomno istega kova kot so privedeni pogledi Strahova: "Sramovati se svojega idealizma ni za kaj Saj je idealizem v bistvu prav tako realen, kot realizem in prav zato ne more nikoli izginiti s sveta." (Dostojevskij F. M. (1989), str. 273) Dostojevski uvede v literaturo junaka, ki je nosilec ideje. Njemu kot pisatelju postane zanimivo življenje ideje v duši človeka, to, kako vpliva moč ideje na dušo, na psihični značaj in način delovanja človeka potem, ko si je idejo prisvojil. "Ideja nenadoma pade na človeka kot ogromna skala in ga napol stisne in on se pod njo zvija, osvoboditi pa se ne zna" (Dostojevskij F. M. (1989), str. 243) Ideje, ki so vladale Razkolkovim, Ivanom Karamazovim, Stavroginim, Šatovim, knezu Miškinu, Aljoši Karamazovu določajo vsa

njihova duševna doživetja, njihov odnos do ljudi, določajo njihovo usodo. R. Laut je opozoril, da je Dostojevski opisal "vpliv različnih svetovnih nazorov na posamezne pojave duševnega življenja in zanimali so ga prav ti svetovni nazori predvsem in vedno v zvezi s človeško dušo. Taka njegova stališča je najbolj podpiral prav Strahov, ki mu je pomagal osvojiti nekatere zanj važne filozofske probleme ..." (Laut R. (1996), str. 32)

Idejni vpliv na Dostojevskega je bil možen zato, ker je bil Nikolaj Nikolajevič Strahov za pisatelja zadosti avtoritativna, spoštovana in cenjena osebnost. Da je to bilo res tako, menimo, da potrjujejo pisateljeva pisma Strahovu. Dostojevski je zelo visoko cenil Strahova kot kritika. Pisal je, da če ne bi bilo njega, ne bi ostalo nobenega iz pišočih kritikov, ki bi kolikor toliko cenil potrebo po "pravilnem filozofskem osmišljenju tekočih in preteklih dogodkov". Kot vidimo, je bil za Dostojevskega pomemben predvsem filozofski pristop Strahova.

Če povzamemo rezultate pretresa vprašanja o intelektualnih odnosih Strahova in Dostojevskega, menimo, da lahko govorimo ne samo o sovpadanju njunih pogledov, ampak lahko ugotovimo vsaj v nekaterih primerih na idejno-filozofski vpliv Strahova na pisatelja. Nedvomno velja, da je Dostojevski, ki kot sam priznava, ni bil posebno trden na področju filozofije, našel v filozofskih pogledih Strahova neko osnovo, podkrepitev svojih idej. Če zgodovinarji ruske filozofije izražajo mnenje, da je v zgodovinsko-filozofskem planu osnovno smer in strategijo v intelektualnem ustvarjanju dajal nekaj generacijam ruskih mislecev prav Dostojevski, potem menimo, da bi bilo pravično pri tem upoštevati, da je prav Strahov vplival na proces "prerojevanja prepričanj" pisatelja, na oblikovanje njegovega zanimanja za nekatere ideje, ki so filozofska osnova njegovega drugega ustvarjalnega obdobja, ko je Dostojevski postal tisti Dostojevski, ki ga pozna svet.

Prevedel Žiga Knap

::LITERATURA

- Chizhevsky, D. I. (1933). *Dostoevskiy und Strachov* // Zeitschrift fuer Slawische Philologie. Bd. X; Bd. XIII.
- Dostoevskij, F. M. (1873). *Vospominaniya o Fedore Mihajloviče Dostojevskom* // Poln. sobr. soč. Sankt Peterburg, t. 1.
- Dostoevskij, F. M. (1982). *Sobr. soč. v 12 t., Tom 2*, Moskva.
- Dostoevskij, F. M. (1989). *Dnevnik pisatelya*, Moskva.
- Laut, R. (1996). *Filosofiya Dostoevskogo v sistematicheskom izložanii*, Moskva.
- Snetova, N. V. (2004). *Strahov i nemeckaya klasičeskaya filosofiya*. // Rossiya-Zapad-Vostok: kompanivnye problemy sovremennoj filosofii, Sanktpeterburg.
- Strahov, N. N. (1873). *Vospominaniya o Fedore Mihajloviče Dostojevskom v Dostojevskij (1873)*.
- Strahov, N. N. (1860). "Očerki voprosov praktičeskoj filosofii" P. L. Lavrova. // Svetoč, št. 7.
- Strahov, N. N. (1890). *Iz istorii literaturnogo nigilizma*. Sanktpeterburg.
- Strahov, N. N. (1892). *Mir kak celoe*. Sanktpeterburg.